

Офис на президента Желев

НАКЪДЕ ОТИВА НАШИЯ СВЯТ ПРЕЗ 21 ВЕК? КЪМ ЕДНОПОЛЮСЕН ИЛИ МНОГОПОЛЮСЕН МОДЕЛ?

Публична лекция на д-р Желю Желев, президент на Република България (1990-1997 г.), организирана от Съюза на офицерите от резерва „Атлантик“ и Студентския клуб на политолога към СУ „Св. Климент Охридски“, 19 декември 2011 г., ЦВК, зала „Тържествена“

Уважаеми дами и господа!

За добро или лошо, ние, хората от по-старото поколение, сме рожби, синове и дъщери на 20-ия век, който е оставил върху нас дълбок отпечатък. Аз и сега, когато трябва да подпиша или датирам някои документ или статия, започвам да пиша машинално, по инерция, 19 ... и когато трябва да сложа третата цифра спирам и си казвам: „Ало, сега не сме 1900-та, а 2010 година“. Чувам, че това се случва с много приятели и познати от нашето поколение. Това обаче, не е случайно. Ние сме създадени и формирани като съзнателни хора през 20-ия век. Това е нашия век...

И опасността да се опитваме да гледаме и предсказваме бъдещето през неговата призма е много голяма. Особено опасно е изкушението да екстраполираме миналия вече 20 век върху текущия 21 век, да се опитваме да продължаваме водещите линии в развитието на 20-ия век върху платното на 21 век.

Разбира се, в най-общ смисъл 21 век ще бъде продължение на 20-ия век най-малкото, защото ще трябва да стъпи и да се развива стъпил здраво върху постиженията на 20-ия век. Но заедно с това ще се появяват нови фактори, които ще определят неговия специфичен облик, както е станало с 20-тия век спрямо 19-ия. Кой е могъл да предполага в 1850 г., че хората ще стигнат до разбиването на атома, за да започнат да получават електрическа енергия, използвана за мирни цели, както и да произвеждат атомни бомби, с които да водят най-разрушителните и опустошителни войни? Кой през 19 век е могъл да мечтае, че хората ще построят космически кораби, чрез които ще преодолеят земното притегляне и ще изпратят космонавти в околземното пространство, след това да кацнат на Луната и от там да направят снимки на Земята. По нататък, че ще дойде време когато ще изстрелят космически сонди, чрез които ще изследват методично планетите от Слънчевата система, а накрая ще изстрелят такива космически сонди, които прекосявайки Слънчевата система ще я напуснат и ще продължат да се движат в големия космос, носейки на борда си информация за нашата планета –

Земята, за нейното разположение в Слънчевата система, както и за разположението на Слънчевата система в нашата галактика – Млечния път и т.н.

Кой е могъл в средата на 19-ия век да си представи, че само след един век ще се случат всички тези невъобразими неща? Или да вземем развитието на комуникациите – както транспортните, така и чисто информационните? Кой е могъл да си представи през 19-ия век, че след по-малко от един век, хората ще изобретят такива летателни апарати, чрез които, придвижвайки се към други градове, държави или континенти, ще летят високо над облаците, несравнимо по-бързо от най-бързите птици? И ще летят както денем, така и нощем, независимо от времето? Или, че по всяко време на денонощието във въздуха ще се намират милиони хора, които ще пътуват за някъде.

Не по-малко изумителен е прогреса в чисто информационните комуникации? Кой през 19-тия век е могъл да си представи, че ще дойде такова време, когато хората, намирайки се на хиляди километри разстояние един от друг, ще могат да разговарят помежду си очи в очи, както това става когато са седнали на масата в една стая? Да не говорим за Интернет!

Днес обаче, това е банална реалност от нашето ежедневие... Такъв е фантастичния път на прогреса: невъзможността става възможност, а възможността реална действителност.

Моята идея е, че един ден 20-ия век ще изглежда толкова наивен и смешен, погледнат през призмата на 21 век, както 20 век още отсега изглежда наивен и смешен с вярата и опитите си да направи ново общество и нови хора чрез реализацията на тоталитарните доктрини на фашизма и комунизма. Не може чрез диктатура да построявате по-свободно и по-демократично общество, защото такава е вътрешната логика на нещата, че не може чрез недемократични средства и инструменти да постигнете и реализирате демократични цели. Когато между целите и средствата има разминаване недемократичните средства изместват демократичните цели и самите те стават цели, а първоначалните цели изчезват яко дим.

Фигуративно казано, не може с концентрационни лагери, газови камери, душегубки, с Архипелаг Гулаг, наказателни депортации и геноцид на цели народи да построиш по-справедливо, по-свободно и по-демократично общество. Напротив, става точно обратното – получавааш общество, което във всяко отношение е мракобесническо.

Разбира се 20 век не се характеризира само с тоталитарните режими на фашизма и комунизма, и злото, което те са донесли на човечеството. Той е най-противоречивият век в цялата история на човечеството. Двадесетият век е най-великият, най-творческият, най-съзидателният, но заедно с това най-античовешкият, най-жестокия и най-кръвожаден век.

През 20 век бяха направени едни от най-великите научни открития. Двадесетият век най-творческият – с толкова много открития и постижения в науката, техниката, високите технологии, овладяването на атома и Космоса, че ние все още не можем да ги обхващаме и осмисляме. Той е най-свободолюбив, с толкова много борби за свобода: за

национално освобождение, за граждански и политически свободи на личността, за човешки права.

В началото на 20 век и по-точно в края на Първата световна война се разпаднаха империите. Разпадна се Австро-унгарската империя, разпадна се Руската империя, разпадна се Пруската империя, разпадна се Османската империя, малко по-късно, по-точно след Втората световна война се разпаднаха Британската империя и Третия райх. Като следствие от разпада на империите много народи получиха своето национално освобождение и национално обединение.

Възникнаха десетки и десетки нови национални държави. Малко по-късно разпадът на империите беше последван от разпад на колониалната система на Запада в Азия и Африка. Това стана след Втората световна война. От това възникнаха нови и нови национални държави.

На свой ред, появата на толкова много независими държави породиха нуждата от създаване на световна организация, която да гарантира равноправието и да регулира международните отношения съгласно общоприетото международно право.

Така възникна ООН, предшествана от Обществото на народите.

Заедно с това 20 век е най-жестокият, най-антихуманният и най-кръвопролитен. През никой друг век не са избивани толкова много хора. 20 век разпадна две световни войни, които отнесоха живота на десетки милиони хора. Само във Втората световна война загиналите са 50 милиона, а ранените, осакатените и хората с прекършени съдби са многократно повече. През 20 век за пръв път беше хвърлено оръжие за масово унищожаване на хора. Става дума за американските бомбардировки с атомни бомби над Хирошима и Нагасаки, където загинаха стотици хиляди японци от мирното население.

20 век роди двете най-уродливи и зловещи политически движения – тоталитарните режими на комунизма и фашизма. Те на свой ред донесоха със себе си средствата за промишлено унищожение на хора, концентрационните лагери, газовите камери, душегубките, наказателните депортации и геноцида на цели народи, Архипелага „Гулаг“.

Преди три години немското списание „Билд“ публикува специална класация на най-големите политически палачи на 20 век. Класацията се оглавява от Мао Дзъдун, избил 50 милиона китайци, на второ място идва Сталин с 40 милиона избити, третото място се заема от Хитлер, избил 20 милиона, четвъртото - от Чан Кайшъ – с десет милиона и петото място – от Ленин с 4, 5 милиона. Изкушавам се към тази класация да прибавя имената на още двама палачи. Става дума за Пол Пот и Йенг Сари, които в малката Камбоджа, с население около 6 милиона, избиват 2,5 милиона, избити са 40 % от мюсюлманското малцинство и цялата интелигенция до крак. Ако сте обърнали внимание как се подреждат в класацията политическите палачи на 20 век, не може да не сте забелязали, че тя се оглавява от комунистите Мао Дзъдун и Сталин, не от Хитлер. Той е едва на трето място с два и половина пъти по-малко избити от Мао Дзъдун и 2 пъти по-малко избити хора в сравнение със Сталин. Не смекчавам вината на Хитлер. Опазил Господ! Той е също така

кръвожаден палач и престъпник, както Мао и Сталин. Но възможностите на нацизма и фашизма въобще са по-ограничени от тези на комунизма, най-малкото защото комунизмът като завършен и съвършен тоталитарен режим в Европа, поне в Русия, просъществува цели 70 години, докато фашистките режими просъществуват от 25 до 30 години (а нацистският режим в Германия просъществува всичко на всичко 12 години 3 месеца и 6 дни).

Но, да се върнем към темата на доклада.

Като европейци и членове на главните европейски структури като Съвета на Европа, НАТО и Европейския съюз за нас най-важен си остава въпроса как и накъде ще се развива Европейския съюз. Ще може ли той да се обедини до такава степен, че да има единна външна политика и единна икономика, поне по основните въпроси на съвременния свят, както и да действа спрямо другите големи играчи като единна държава, независимо под каква форма ще съществува той, дали като федерация, конфедерация, съюз или някакъв друг тип обединение.

Ние много често и твърде евтино употребяваме думата предизвикателство, но ако в точния ѝ смисъл я употребяваме, мисля че тя най-приляга за създаването на проекта наречен Европейски съюз. Това е най-великия, най-дръзкия и най-трудния проект, който някога в историята е създаван. Той не прилича на създаването на империите, защото при неговото създаване не се използва принуда и насилие, и няма метрополия, която със сила да държи в подчинение провинциите. Не прилича и на създаването на САЩ, защото се изгражда от национални държави с хилядолетна история и древни културни, религиозни и военни традиции, а не от емигранти, които отпреди 200 години са започнали да заселват територията на страната.

Тук трудната, да не кажа нерешима задача е как да се задълбочи до такава степен интеграцията на страните-членки в общността, че тя да може да действа като държава, без обаче да ликвидира суверенитета на съставляващите я държави, защото никоя от тях няма да се съгласи да бъде напълно обезличена. А и самата общност не е заинтересована да обезличава като уеднаквява и унифицира и по такъв начин премахва различията, защото на практика това би означавало да се откаже от богатото културно, политическо, икономическо и военно наследство на Европа, натрупано през вековете и хилядолетията. Очевидно дилемата ще се решава всеки път в търсенето на мярата, до която е безопасно да се намаляват различията.

А на въпроса дали през 21 век светът ще бъде еднополюсен или многополюсен, може със сигурност да се отговори само, че няма да бъде двуполюсен. Този модел на света през 20-я век беше напълно компрометиран, защото това е модела на военнополитическото и идеологическо противопоставяне, което винаги е завършвало със световна война. В началото на 20-я век европейските държави се групираха в два противостоящи един на друг военни блокове, които в края на краищата разпалиха войната. Войната остана в историята под наименованието Първа световна война. Военните блокове бяха Антантата и Тройното съглашение.

Втората световна война, както е известно, беше разпалена също от два военни блока, в които се бяха групирани не само европейските държави, но и държави от други континенти. Единият блок беше фашистката ос, другият Антихитлеристката коалиция. В основата на Студената война, която продължи близо половин век, също бяха два военни блока: НАТО и Варшавския договор. Слава богу наличието на ядрено оръжие и далекобойни ракети за неговото пренасяне, притежавани от двете страни в достатъчно количество, за да могат взаимно да се унищожат и да обезлюдят планетата – стана причина студената война никога да не прерасне в горещата Трета световна война, за която навремето толкова много се писа.

Що се отнася до шансовете на еднополюсния и многополюсния модели, мисля, че последният има по-големите шансове, защото още от сега се оформят няколко големи играчи, които все по-убедително ще присъстват на политическата сцена. Освен САЩ, на сцената излиза Китай. Руската федерация също дава своята заявка. Тя има огромни природни ресурси, съвременен модерно въоръжение и присъствие в космоса. Тук не трябва да забравяме Индия, която е не само втората страна по численост на населението си, но регистрира също присъствие в космоса и икономически растеж. Най-младият играч, който предстои да се появи на сцената, е Европейският съюз с население над 500 милиона и присъствие на икономически гигант плюс перспектива за по-нататъшно голямо разширяване.

По принцип Европейският съюз, за да се срещне със своето голямо бъдеще през 21 век трябва да направи две неща: да приведе в съответствие своето икономическо и политическо присъствие, защото онези, които го смятат за икономически гигант и политическо джудже, може би не са съвсем лишени от основание. Това разминаване между двата типа присъствие се вижда с просто око, дори и за хората неизкушени от политика. Кой се интересува от мнението на ЕС, по който и да било от големите политически проблеми? Кой е тръгнал да се допитва до него? Никой, разбира се, защото такова мнение на ЕС не съществува, съществуват мненията на страните-членки, които естествено са различни. Например по въпроса: „Трябва ли Република Турция да бъде приета за пълноправен член на ЕС?“. Германия и Франция отговарят „не“. Гърция също. Великобритания обаче казва „да“. България и Румъния, както и повечето балкански страни поддържат тази кандидатура.

Кандидатурата на Република Турция изправя европейските политици и държавници пред големите въпроси за бъдещата съдба на Европейския съюз – въпроси, на които те нямат отговор. Някои от тях дори се боят да мислят по тези въпроси и за утешение предпочитат по подобие на небезизвестната птица да си заравят главата в пясъка и по този начин да си мислят, че въпросите са изчезнали. Други се чудят какви заместители на пълноправното членство да измислят като например „привилегированото партньорство“, за да протакат неопределено дълго време приемането на Турция, докато тя сама не се откаже.

Има, разбира се, и такива които откровено заявяват, че не желаят приемането на Турция за пълноправен член на Европейския съюз, без обаче да казват защо. Такива изявления напоследък бяха направени от президента на Франция Никола Саркози* и канцлера на Германия Ангела Меркел, както и от някои австрийски политици.

Бившият френски президент Жискар д'Естен предлага да се гласува закон, според който да не се приемат за пълноправни членове на Европейския съюз страни, които имат население повече от 5 % цялото население на Евросъюза. И тъй като към този момент общото население на страните, членуващи в него, е 500 милиона, то това на практика означава автоматично да отпаднат кандидатурите на Турция и Украйна, за Русия да не говорим, ако един ден тя реши да кандидатства. Зад всички тези „търсения“ и умувания за по-нататъшното развитие на Евросъюза не е трудно да се види страхът на големите европейски държави – главно Франция и Германия, от конкуренцията на други, по-големи от тях, които ще имат повече депутати в Европарламента и, следователно, ще могат по-силно да влияят върху вземането на решения, както и върху цялостното управление на Съюза.

Тези опасения обаче са неоснователни. Те почиват на предразсъдъци, че евродепутатите на всяка страна гласуват компактно по националности, че в Европарламента няма левица, десница и център, а групирането и гласуването им става на национална основа.

Всички знаем, че това не е така. При наличието на политическия плурализъм, при демократичните механизми и процедури, чрез които се вземат решенията, подобни опасения стават съвършено безпочвени. Те единствено отразяват едно старо мислене, което отдавна е отживяло времето си, поради което в никакъв случай не може да бъде основание да се ограничава до 25 милиона населението на страната, която кандидатства за пълноправно членство в Европейския съюз.

Голямото бъдеще на Европейския съюз е в неговото по-нататъшно разширяване и Турция е неделима част от него.

Какво ще даде Турция на Европейския съюз, като стане негов пълноправен член?

Едно 71-милионно младо и работоспособно население.

Една работеща пазарна икономика и голям потенциал (това отбелязват всички експерти).

Една военна сила, с която всички се съобразяват (в НАТО тя е втора по мощ след САЩ).

Едно силно влияние в арабския свят по линия на исляма (това, че Турция е мюсюлманска страна и в същото време е светска държава, която отдавна и категорично е отхвърлила шериата, осъжда ислямския

* „Разширяване на Европа без граници рискува разрушаването на Европейския политически съюз, а това аз не приемам... Искам да кажа, че Европа трябва да си даде граници, че не всички страни имат призвание да станат членове на Европа, започвайки с Турция, която няма място вътре в ЕС”, 2007 г.

фундаментализъм и тероризъм, играе ролята на първа бариера срещу тях по пътя им към Европа).

Едно също така силно влияние върху бившите съветски републики в Средна Азия по линия на езиковата близост и отчасти на исляма, което не може да бъде безразлично за Европейския съюз, тъй като там се намират голяма част от залежите на природен газ и нефт, както и на редки метали и минерали.

Най-накрая нейното географско разположение и свързаните с него геостратегическо и геополитическо значение на страна мост между два континента и кръстопът на различни култури и цивилизации.

Колко страни биха могли да предложат и донесат такива големи дарове на ЕС с получаването на пълноправно членство в него? Затруднявам се да посоча такива европейска държава. Може би такава ще бъде Русия един ден, когато реши, че е готова да отговори на изискванията на ЕС за пълноправно членство и депозира официално своята кандидатура. Тогава, надявам се, че Европейският съюз няма да седне да води схоластически спор за това дали да приеме Русия до Урал или до Владивосток, а ще предпочете второто, тъй като големите природни богатства на тази страна са в нейната азиатска част.

И тогава пред нас и нашите потомци ще бъде открит пътят за реализирането на крилатата идея на генерал де Гол, възприета по-късно от Горбачов, за „Европа от Ванкувър до Владивосток“. Защото Европейският съюз е не толкова географски, той е преди всичко икономически, политически и културен. Географската принадлежност към европейския континент е само отправната точка за започването на процедурата по интеграция, нейното истинско съдържание са политическите и икономически реформи, които ще направят страната демократична и с работеща пазарна икономика.